

Розділ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 342.7

**В. С. Боровікова,
О. М. Заверуха**

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА: СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Розглянуто важливий аспект окресленої проблематики, що укладається у змісті поняття «конституційні гарантії» як виду нормативно-правового закріплення цих гарантій. З'ясовано дієвість забезпечення дотримання, виконання, застосування і використання конституційних та інших норм права у сучасних реаліях. Акцентовано на доцільності у сучасному конституційному процесі, зауважено на потреби реформування статей другого розділу Конституції України. Проаналізовано здійснені Конституційною Комісією при Президентові України напрацювання змін до згаданого розділу Основного Закону.

Ключові слова: *права людини, зміни до Конституції України, конституційні гарантії, оптимізація конституційного статусу людини, європейські стандарти прав людини.*

Постановка проблеми. У чинній Конституції України розділ «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» [1, с. 13–35] за значущістю вміщено другим після загальноюридичних констант. Це – одне із свідчень виняткового значення гарантування прав і свобод людини, яке надано у молодій незалежній країні, що задекларувала себе демократичною, соціальною і правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права. Ухвалений двадцять років тому Основний Закон саме у цій «праволодинній» (застосуємо термін П. Рабіновича) його частині, за визнанням більшості вітчизняних державних і громадських діячів, юридичних та політологічних експертів, вважається одним із найкращих з-поміж аналогічних розділів сучасних конституцій демократичних держав, оскільки він цілком узгоджується

з відповідними міжнародними стандартами [2, с. 9–10]. Та незважаючи на це, потреба оновлення Конституції України загалом і в цій частині зокрема назріла упродовж останніх п'яти років і є особливо актуальною сьогодні. Пояснюється це тим, що «стан дотримання в Україні основоположних прав і свобод людини та конституційних прав громадянина (особливо економічних і соціальних), за висновками правозахисних – і державних, і громадських – організацій не є задовільним. Причому це тло ще більше погіршилося у 2014–2015 рр. в умовах гострої соціально-економічної кризи, зумовленої насамперед збройним посяганням Російської Федерації на територіальну цілісність України (анексія Криму, пряма військова підтримка сепаратистів на сході)» [2, с. 10]. Враховуючи ці та низку інших обставин, на порядок денний виноситься питання, серед яких – необхідність вдосконалення механізмів конституційного регулювання прав і свобод, і на цій основі посилення гарантій, що безумовно відобразиться на удосконаленні конституційно-правового статусу людини і громадянина.

Стан дослідження. Питання гарантій прав і свобод людини та громадянина в різних аспектах досліджували вітчизняні науковці від часу набрання чинності Конституції України. Особливої значущості «праволюдinna» проблематика набула за останні десятиліття, на новому етапі українського державотворення, вирішення кризових ситуацій політичного і соціально-економічного характеру. Винятково актуалізувалася тема конституційних гарантій прав, свобод і обов'язків людини і громадянина після відомих подій 2004 р., коли було зроблено перші спроби реформування Основного Закону і фактично започатковано процес конституційної модернізації, що сьогодні втілюється внаслідок багаторічних напрацювань вітчизняних науковців.

Необхідно зазначити, що за останнє десятиліття в усіх галузях правових досліджень, а насамперед у межах науки теорії держави і права та конституційного права, досліджується «праволюдinna» тематика. Її розглядали у своїх працях такі відомі вітчизняні учені, як А. Колодій, В. Лемак, О. Скакун, М. Цвік, Ю. Тодика, О. Фрицький, В. Погорілко, А. Селіванов, Ю. Шемшученко та ін. Пріоритетне місце серед дослідників цього правового інституту займає академік НАПрН П. Рабінович, незмінний керівник заснованої 20 років тому Львівської лабораторії прав людини. Обґрунтовуючи необхідність оптимізації конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні, цей авторитетний учений вважає: «Актуальність розв'язання такого завдання набула надзвичайної нагальності іще, коли в Україні у листопаді 2013 р. розпочалися масові, тривалі протестні акції громадян, що, на жаль, супроводжувались грубими

порушеннями конституційних прав і свобод... Неабияка значущість ефективізації конституційного забезпечення і гарантування прав та свобод людини і громадянина не зменшилась і після ухвалення Верховною Радою України 21 лютого 2014 р. Закону України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України 2004 р.». Адже і за парламентсько-президентської форми державного правління, запровадженої в Україні внаслідок ухвалення згаданого акта, удосконалення конституційно-правового статусу людини і громадянина для ефективної реалізації положення ч. 2 ст. 3 Конституції України про те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження є її головним обов'язком, – має неодмінно залишатись її першочерговим завданням!» [3, с. 21–22].

Значний внесок в інформаційну базу досліджень цієї проблематики в останні роки робить колектив загальнонаціонального юридичного журналу «Право України». «У період 2010–2014 рр., – зазначає головний редактор цього видання О. Святоцький, – проблематика основоположних прав людини, закономірностей та проблем їх здійснення, розвитку, охорони та захисту неодноразово висвітлювалася на сторінках журналу. Зокрема у трьох його номерах було підготовлено спеціалізовані актуальні теми з проблематики прав людини» [4, с. 9]. В одному із таких номерів журналу за 2012 р., зокрема, наголошувалося на посиленні гарантованості прав. Відтак відомий український конституціоналіст О. Скрипнюк, обґрунтовуючи настійну потребу системного оновлення Основного Закону, наголосив на необхідності у процесі реформування Конституції України «передбачити в ній розв'язання всіх тих питань, відповіді на які не дає нинішня конституція, створити ті механізми гарантування прав людини, які нині відсутні...» [5, с. 39].

Навіть така коротка інформація про ставлення в науковому середовищі до актуалізації означеної проблематики засвідчує сформовану в останні роки тенденцію до пошуку шляхів забезпечення конституційних гарантій прав людини і громадянина.

Враховуючи цю визначальну тенденцію, маємо на меті розглянути, як у процесі конституційної реформи досягається оптимізація конституційно-правового статусу людини і громадянина в сучасних реаліях нашої країни на прикладі кількох статей чинного Основного Закону України.

Виклад основних положень. Інформуючи про перші досягнення у перебігу конституційного реформування в нашій державі, журналіст відомого видання, писав: «Чи справді зміна або ухвалення нової Конституції дадуть змогу подолати правовий нігілізм, який панує, на

жаль... у головах українців – питання риторичне. Адже проблема не в поганих законах, а в тому, що їх не виконують...» [6, с. 4]. Певною підставою для журналіста зробити такий висновок стали результати соціологічних досліджень, наведені як своєрідний постскрип-тум (P. S.) до його публікації. Опитування, проведене упродовж 15–25 грудня 2015 р. Фондом «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучері-ва» та Київським міжнародним центром соціології, засвідчили, що лише 5,2% респондентів знають про те, які зміни пропонується внести до Конституції, 41,6% – щось про це чули, 49,2% – нічого про це не знають. На серйозні роздуми спонукають й інші результати цього ж опитування. З'ясувалося, що лише 12% громадян країни читали всі розділи чинної Конституції України, 32,7% – окремі розділи, 4,2% читали про неї у ЗМІ, а 50,4% взагалі не читали. Тож не викликає здивування й таке, що близько 27,7% респондентів погоджуються з тим, що конституційна реформа потрібна і її треба проводити якомога швидше, 38,7% вважають, що така реформа потрібна, але це питання слід відкласти до стабілізації ситуації в країні, а 9,5% переконані, що конституційна реформа Україні зовсім не потрібна. І нарешті зауважимо ще на один аспект опитування, що певною мірою стосується конституційних гарантій. Встановлено, що 53,2% респондентів читали Основний Закон, щоб дізнатися про свої права, 40% це потрібно було для навчання або роботи, 10,9% – щоб знати, яка в Україні політична система, і 10,2% – щоб перевірити, чи діють найвищі органи державної влади відповідно до Конституції [6, с. 4]. Як бачимо, понад половини опитаних прагнули довідатися про свої права, що й передбачено нормами ст. 57 (цитуємо): *«Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки»*.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є не чинними» [1, с. 30].

Отже, імперативно вимога цієї статті полягає у доведенні до відома громадян змісту законів (насамперед Конституції) та інших нормативно-правових актів, які визначають права громадян. Виконання цієї вимоги є не лише обов'язком держави, а й неодмінною умовою існування самого закону як нормативно-правового акта. Констатуючи певну суперечність змісту положень цієї статті, наголошуючи на обов'язку державних чинників створювати належні умови для гарантованого здійснення конституційного права громадян знати свої права

і обов'язки, Н. Корнієнко-Зенкова на основі аналізу усіх трьох частин названої статті доходить висновку: «Закон, зміст якого не доведений до відома населення, не є чинним, а тому не є законом у значенні нормативного, тобто обов'язкового акта. Водночас для гарантування знання кожним своїх прав і обов'язків відповідно до статті 57 Конституції України потрібен також не лише чинний, а ще й дієвий – такий, знання якого гарантовано кожному, кого цей закон стосується», тому слід державі необхідно дбати про «створення під час введення закону в дію відповідних умов для забезпечення знання кожним його положень, своїх прав і обов'язків» [7, с. 13].

Слушно й обгрунтовано зазначено автором внутрішню суперечність ст. 57, на нашу думку, допомогли б подолати суттєві термінологічні уточнення й змістовні доповнення, запропоновані науковцями Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України під керівництвом професора П. Рабіновича. То ж для порівняння з наведеним текстом цитуємо запропоновані зміни: «У статті 57: 1) абзац перший – третій викласти в такій редакції: «Кожному гарантується право знати свої права, свободи і обов'язки. *Держава вживає необхідних заходів для забезпечення цього права.*

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають свободи і обов'язки, мають бути оприлюднені у порядку, встановленому законом.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права, свободи і обов'язки, не оприлюднені у порядку, встановленому законом, є нечинними»;

2) доповнити абзацом четвертим такого змісту: «Закони та інші нормативно-правові акти повинні відповідати вимогам правової визначеності, відповідно до яких кожен на основі цих актів міг би передбачити правові наслідки своєї поведінки» [8, с. 22–23]. Запропоноване доповнення «спрямоване на конституційне закріплення принципу правової визначеності, який відображено у практиці Європейського суду з прав людини» [9, с. 30] і, безперечно, за умов його реального втілення істотно впливатиме на підвищення рівня правосвідомості та правової культури посадових осіб і населення, на подолання негативних наслідків правового нігілізму.

Необхідно наголосити, що Львівська лабораторія за час своєї двадцятирічної плідної науково-дослідної, законопроектної та просвітницької діяльності отримала визнання юридичної спільноти як методичного центру вітчизняних досліджень прав і свобод людини. Із провідними науковцями України колектив Львівської лабораторії активно

долучився до виконання завдань, поставлених утвореною за Указом Президента України Конституційною Комісією, беручи активну участь у діяльності робочої групи з питань прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, очолюваної професором В. Буткевичем, суддею Європейського Суду з прав людини у відставці, готуючи низку законодавчо-проектних напрацювань, про одне з яких вже йшлося. Отже, львівські науковці докладають чимало зусиль у справі наукового забезпечення оптимізації конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні, що визнано порівняно з двома іншими напрямками конституційного процесу (децентралізація влади; реформа правосуддя) пріоритетним у вдосконаленні конституційного регулювання суспільних відносин в Україні. І хоч за загальноприйнятною думкою політиків і науковців подальше реформування Конституції України доцільно здійснювати не шляхом її всеосяжного перегляду (за рекомендаціями Венеціанської комісії, «всеосяжної конституційної реформи»), а внесення найнеобхідніших змін, насамперед щодо децентралізації влади та реформування судівництва, однак нагальними усе ж залишаються потреби вдосконалити на вищому конституційному рівні механізми гарантування юридичних прав людини, тобто тих прав, якими наділяє громадянина держава і які закріплені на конституційному рівні.

За свідченням члена Робочої групи В. Речицького, конституційного експерта Харківської правозахисної групи, «метою опрацювання Розділу II Основного Закону України було приведення його у більш точну відповідність до таких документів, як Загальна декларація прав людини 1948 р., Європейська конвенція захисту прав людини та основоположних свобод 1950 р., Хартія засадничих прав Європейського Союзу 2000 р., нормативні документи про права людини ООН, актуальні для захисту прав і свобод людини прецедентні рішення ЄСПЛ, низка рекомендацій Комісії Ради Європи «Демократія через право» («Венеціанська комісія») тощо [10, с. 2]. Це, безумовно, вплинуло на ефективізацію конституційного забезпечення і гарантування прав та свобод людини і громадянина.

Крім того, Робочою групою використано низку документів минулих років, в яких містилися цінні методичні розробки і підготовку яких здійснювали і науковці Львівської лабораторії. Вони готувалися для Конституційної Асамблеї України, діяльність якої спрямовувалася саме на «всеосяжне реформування» Конституції України в редакції 1996 р. і яку Указом Президента України від 1 грудня 2014 р. було ліквідовано.

«За погодженням з усіма членами Робочої групи, – зазначає В. Речицький, – було ухвалено рішення змінити назву Розділу II

чинної Конституції України... на «Права людини»... За загальною згодою було ухвалено рішення формувати структуру оновленого Розділу II про права людини за схемою розташування прав людини в Харгії засадничих прав Європейського союзу 2000 р.» [10, с. 2]. Формально 36 протокольних засідань провели до завершення 15 липня 2015 р. діяльності Робочої групи, після чого проектний документ було офіційно закрито для змін та доповнень, передано до Адміністрації Президента України. Попереду українська парламентська процедура розгляду цього документа, що, звичайно, передбачає, як свідчить практика роботи Верховної Ради України, найрізноманітніші підходи до його апробації.

Аналізуючи діяльність своїх колег, В. Речинський висловив свій «критичний погляд на досягнуте». З врахуванням думки авторитетного фахівця з конституційного права (доцента Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, який представляв Українську Гельсінську спілку з прав людини у Конституційній Комісії), спираючись на напрацювання вже згаданої Львівської лабораторії прав людини і громадянина, на прикладі кількох важливих статей чинної Конституції України спробуємо реалізувати обрану мету нашої розвідки, тобто з'ясувати, наскільки пропонувані, опрацьовані й враховані пропозиції підвищать рівень конституційної гарантованості прав, свобод людини та громадянина в сучасних умовах України.

Як засвідчив В. Речицький, «досить драматичним стало в Робочій групі опрацювання нової редакції конституційного права на освіту. Вона більшістю голосів від присутніх відмовилася записати у проект норму про те, що *обов'язковість* освіти має стосуватися лише «неповної середньої освіти» (9 років навчання)» [11, с. 93]. Отже, у ст. 53 (за поданням проектом – це с. 34 відповідно до структурних напрацювань) зберігається імперативна константа «Повна загальна середня освіта є обов'язковою». На наш погляд, цій статті додало б чіткості та визначеності доповнення Львівської лабораторії: «Держава забезпечує спрямування освіти на гармонійний розвиток людської особистості та формування поваги до основоположних прав і свобод» [8, с. 43]. Крім того, Львівські науковці у ч. 3 цієї статті запропонували обмежити коло суб'єктів, яким держава забезпечує доступність і безоплатність освіти, лише громадянами України [9, с. 29].

Очевидно, з огляду на сьогоднішні реалії та тенденції, здійснюється підхід до гарантій, передбачених ст. 49 чинної Конституції України. З цього приводу В. Речицький зауважує: «Що стосується права на охорону здоров'я, то воно в проекті Робочої групи стало набагато «скромнішим»... За проектом безоплатну медичну допомогу відтепер

можна буде одержати лише в екстрених випадках і в мінімальних масштабах. Решту можливостей має поглинути страхова (державна й недержавна) медицина» [11, с. 84]. Нормативно-правове закріплення гарантій, передбачених цією статтею, отримало таке проектне втілення: «Стаття 49. Право на охорону здоров'я.

1. Кожен має право на доступ до отримання медичної допомоги та медичних послуг, що потрібні йому за станом здоров'я.

2. Держава гарантує кожному надання мінімального обсягу безоплатних послуг та безоплатної медичної допомоги в екстрених випадках, що встановлені законом.

3. Держава запроваджує і підтримує обов'язкове медичне страхування. Кожен має право на вільний вибір медичного страховика.

4. Держава впроваджує програми профілактичних заходів, dbae про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідеміологічне благополуччя» [12, с. 55].

Натомість Львівські науковці обґрунтували низку пропозицій до ст. 49 «з урахуванням трансформаційних спроб у сфері охорони здоров'я органів влади, зокрема Національної стратегії реформування системи охорони здоров'я України на період 2015–202 рр. ..., проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення законодавства з питань охорони здоров'я» [9, с. 29]. Якщо ж порівнювати запропоновані тексти з чинним, то можна констатувати врахування в них певних результатів уже здійснених спроб реформування цієї важливої соціальної галузі.

І далі, зважаючи на лімітований обсяг цієї статті, коротко про гарантії нормативно передбачені ст. 48 і ст. 46 чинного Основного Закону України (у проекті вони структурно під номерами 38 і 44). «Насамкінець більшість (нам не відомо, чи до неї належав харківський правозахисник. – В. Б., О. З.) у Робочій групі, – констатує В. Речицький, – вирішила зберегти у проекті змін право кожного «на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї» – цю відверту Fata Morgana національного конституціоналізму, що водночас є очевидним (автор не втримується від не виправданого сарказму. – В. Б., О. З.) нездоланності принципу економічного перерозподілу в свідомості української політичної еліти. Схоже, достойно оцінити цю пристрась доведеться вже нащадкам» [11, с. 85] (до цього додамо), якщо вони (не втрачаємо віри й надії) житимуть у демократичній, правовій, соціальній державі Україна. А наразі такий «критичний погляд» на доцільність існування цієї конституційної гарантії, з огляду на сучасну економічну ситуацію в Україні, викликає лише здивування. Кращою відповіддю на такі застереження, на наш погляд, може бути пропозиція львівських учених

(цитуємо) «...Статтею 48 передбачено право кожного на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Однак у цій статті не встановлюється, що держава гарантує достатній життєвий рівень. Проте завдання держави, яка проголосила себе соціальною, якраз і полягає в тому, щоб створити такі належні умови для людини, аби вона могла своєю працею забезпечити гідну матеріальну базу життєдіяльності для себе і своєї сім'ї. У ч. 3 ст. 46 закріплено, що пенсії, інші види соціальних виплат і допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Внаслідок таких розбіжностей у підходах до шляхів забезпечення кожному достатнього життєвого рівня (коли пенсії та соціальні виплати можуть бути більшими, ніж мінімальна заробітна плата) держава наражає себе на небезпеку зростання утриманства. Окрім того, п. 1 ст. 4 Європейської соціальної хартії (переглянутої) (цей пункт хоч і не ратифікований Україною, однак він може вважатися декларацією цілей, до здійснення яких вона прагнутиме всіма відповідними засобами – п. 1 Закону України «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)»), передбачає право на таку винагороду, яка забезпечує їм і їхнім сім'ям достатній життєвий рівень. Причому Європейський комітет з соціальних прав вважає, що мінімальна заробітна плата у будь-якому разі не може бути нижчою від межі бідності (прожиткового мінімуму), встановленого у державі!» [9, с. 29].

Ця пропозиція змістовно впливає із виваженого тлумачення основного поняття, яке обґрунтував П. Рабінович: «...Поняття – «достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї» стосується саме людини, а не будь-якого суб'єкта. І право на такий рівень повинно забезпечуватися встановленням мінімального розміру пенсії, інших видів соціальних виплат і допомоги, а також заробітної плати, не нижчого ніж прожитковий мінімум, визначений законом. Таке положення повністю узгоджується й з ч. 3 ст. 46» [3, с. 29].

Доповнення останньої частиною 4 зумовлюється правами людини, зазначеними у Конституції України, котра спрямована на забезпечення максимальної поваги до людської гідності, зокрема до гідності людей похилого віку, а також необхідністю врахування «праволюдних» стандартів Європейського Союзу [9, с. 29]. Сформульоване лаконічно й виважено це доповнення («Людам похилого віку та людям з особливими потребами держава гарантує вжиття заходів, спрямованих на забезпечення їхньої незалежності, соціальної та професійної інтеграції й повноцінної участі у суспільному житті» [8, с. 41]) – кореспондується з текстом ч. 4 проектної ст. 44 Робочої групи: «Держава надає

представникам з найбільш вразливих груп населення гарантії забезпечення їх самостійності, соціальної та професійної інтеграції, участі у суспільному житті» [12, с. 54].

Ми розглянули лише невелику частину (5 із 49) статей чинної Конституції України та проєктованих до них змін. Завершуючи аналіз результатів роботи Конституційної Комісії при Президентові України щодо оновлення Розділу II Основного Закону України, В. Речицький зауважує: «Права і свободи людини не штучно створюються «уповноваженими» на це людьми, а виростають з природи речей. Самі ж по собі серйозні українські шукання в цьому керунку можна лише вітати» [10, с. 5]. Безперечно, пошук вітчизняними вченими наукових і практичних засобів ефективізації конституційного забезпечення гарантування прав і свобод людини та громадянина, що набув особливої актуальності у процесі конституційного реформування, має позитивні результати на шляху до Євроінтеграції.

Висновки. Отже, здійснюваний в Україні процес реформування Основного Закону передбачає подальше вдосконалення та посилення конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина, що безпосередньо пов'язане з ефективізацією використання процесуальних інституційних засобів захисту цих прав. На прикладі модернізації п'яти статей другого розділу Конституції України з'ясовано, наскільки закладений в них конституційно-правовий регульований потенціал відповідає сучасним українським реаліям і який матиме нормативно-організаційний вплив на упорядкування, охорону й розвиток суспільних відносин. Водночас розкрито як розуміння й здійснення конституційної модернізації в частині праволюдності проблематики як рефлексія існуючих інститутів публічної влади на суперечності, що виникли на сучасному етапі розвитку національної конституційної системи, актуалізується як найперша потреба її оптимізації, увідповіднення її з конкретною своєчасною політичною й соціально-економічною ситуацією в Україні.

Узагальнення теоретичних ідей та практичних підходів провідних науковців, представників громадських організацій до вирішення актуальних питань конституційної реформи в Україні дає змогу об'єктивно оцінити стан існуючих проблем та визначити можливі шляхи їх вирішення: «...Нагромаджені в Україні матеріали з теоретичних і практичних аспектів розвитку конституціоналізму, – зазначив голова Конституційної Комісії В. Гройсман, – є неоціненним джерелом знань і досвіду та потребують аналізу, а також узагальнення з метою вироблення орієнтирів проведення конституційної реформи на надійній науково-методологічній платформі. Фактично йдеться про

виконання завдань, пов'язаних з удосконаленням державного устрою, розподілом повноважень і прав на використання ресурсів між центральною владою і місцевими органами. З огляду на це, державні діячі, політики, науковці, громадські активісти, причетні до підготовки й реалізації стратегічно важливих завдань розвитку нашої держави, мають спиратися на систему знань, що стосується теорії та практики конституційного розвитку України, міжнародні стандарти у сфері конституційного права в контексті відповідного європейського і світового досвіду» [13, с. 4–5]. Відтак підтверджується актуалізація подальших наукових теоретичних досліджень, зокрема й з «праволюднинної» проблематики, для реалізації завдань завершення модернізації Основного Закону нашої держави.

1. Конституція України // Верховна Рада України. – К.: Парламентське вид-во, 2015. – 104 с.

2. До оптимізації конституційного гарантування прав людини в Україні: внесок науковців // Право України. – 2015. – № 10. – С. 9–13.

3. Рабінович П. Конституційно-правовий статус людини і громадянина: можливості оптимізації / П. Рабінович // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 1 (76). – С. 19–31.

4. Святоцький О. Внесок журналу у сприяння забезпечення охорони та захисту прав і свобод людини в Україні / О. Святоцький // Право України. – 2015. – № 1. – С. 9–12.

5. Скрипнюк О. Сучасний конституційний процес в Україні: передумови, завдання та перспективи / О. Скрипнюк // Право України. – 2012. – № 8. – С. 35–42.

6. Романюк Т. Зміни до Конституції. Perezавантаження / Т. Романюк // Віче. – 2016. – № 3–4 (407–408). – С. 3–4.

7. Корнієнко-Зенкова Н. Дієвий закон як чинник знання громадянами своїх прав та обов'язків / Н. Корнієнко-Зенкова // Віче. – 2015. – № 18 (398). – С. 11–14.

8. Законопроектні матеріали Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо прав, свобод і обов'язків)» // Право України. – 2015. – № 10. – С. 14–25.

9. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо прав, свобод і обов'язків)» // Право України. – 2015. – № 10. – С. 26–31.

10. Речицький В. Конституція і права людини. Меморандум з приводу розробки законопроекту про внесення змін та доповнень до Розділу II чинної Конституції України, підготовленого Робочою групою Конституційної Комісії станом на 15 липня 2015 року / В. Речицький // Права людини. Інформ. бюлетень Харківської правозахисної групи. – 2015. – № 22 (746). – С. 2–5.

11. Речицький В. Права людини в Україні: критичний погляд на досягнуте / В. Речинський // Право України. – 2015. – № 10. – С. 79–86.

12. Проект оновленого розділу II Конституції України // Право України. – 2015. – № 10. – С. 49–57.

13. Довідник з практичного Конституціоналізму // Інститут законодавства Верховної Ради України; вступ. слово В. Гройсмана. – К.: Парлам. вид-во, 2015. – 328 с.

Боровикова В. С., Заверуха О. М. Конституционные гарантии прав и свобод человека и гражданина: современные украинские реалии

Рассмотрено важный аспект определенной проблематики, который заключается в содержании понятия «конституционные гарантии» как вида нормативно-правового закрепления этих гарантий. Выяснено действительность в современных реалиях обеспечения соблюдения, исполнения, применения и использования конституционных и иных норм права. Акцентируется на целесообразности в современном конституционном процессе, отмечено на потребности реформирования статей второго раздела Конституции Украины. Проанализировано осуществленные Конституционной Комиссией при Президенте Украины наработки изменений в упомянутом разделе Основного Закона.

Ключевые слова: права человека, изменения в Конституцию Украины, конституционные гарантии, оптимизация конституционного статуса человека, европейские стандарты прав человека.

Borovikova V. S., Zaverukha O. M. Constitutional guarantees of human rights and freedoms of a person and a citizen: current Ukrainian reality

Dealing with the basic regulations of theory of human rights, concerning actuality of through research of this institution in the conditions of carrying out constitutional reform in our country, the aspect of mentioned problematic is considered, which is involved in the content of the notion «constitutional guarantee», as type of normative-legal consideration of these guarantees. The efficiency in current reality of providing, following, carrying out and applying constitutional and other legal norms by the bodies of public authorities, local government, their officials, responsible physical and legal entities are clarified in the article. Focus is made on the expediency in modern constitutional process not to avoid the due attention of the requirement of reformation of articles of the second chapter of the Constitution of Ukraine for the purpose of their approach to modern common-European norms and legal standards. It ascertained, that created by the Constitutional Commission on the basis of Presidential Decree development of changes to Basic Law, in particular, the project of reformation of the above mentioned second chapter prepared by the workgroup, present the renewed chapter «Human rights». On the basis of analyses of 5 articles of current Constitution of Ukraine in the project of renewed second Chapter is found out, that how expedient, essential and grounded, concerning social-political and social-economical situation in Ukraine, should be considered optimal suggested changes for providing guarantees of rights and freedoms of a person and a citizen, and whether completely

applied suggestions of Lviv scientists, which contained serious of recommendation, based on considered basic international documents (for example, European social Charter); as well as the attempt of estimate the renewed second Chapter of the Constitution of Ukraine concerning perspectives of improvements of mechanisms of the protection of human rights are carried out, and implementation of the international human rights standards into national legislation.

Key words: *human rights, changes to the Constitution of Ukraine, constitutional guarantees, optimization of the constitutional statute of a person, European standards of human rights.*

Стаття надійшла 4 квітня 2016 р.

УДК 340.12

Г. С. Боровська

СЛОВ'ЯНОФІЛЬСТВО: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ (за М. О. Бердяєвим)

У контексті сучасного вивчення правових проблем історичного розвитку права Російської Федерації досліджено вчення слов'янофілів згідно з розвідкою праць видатного російського мислителя М. О. Бердяєва.

Стверджено, що філософська традиція слов'янофілів є достатньо суперечливою і сформованою на двох протилежних типах: на боротьбі двох першооснов в історії становлення російського права Росія–Європа, Схід–Захід – це відбулося на рівні свободи і необхідності, духовності і матеріальності. Визначено, що за своєю суттю слов'янофільство є русофільством і це пояснює особливість розвитку правових начал російського суспільства, ідею оборотності-комунітарності, специфіку мислення і епохальний «національний месіанізм».

Ключові слова: *слов'янофільство, слов'янофіли, свобода, соборність, комунітарність, національний месіанізм, юридичний формалізм.*

Постановка проблеми. Ідея гармонійно організованої соціальної для Росії «Срібного віку» упродовж XIX століття була виразом національної зрілості російського народу і його ставленням до власної державності. Національна свідомість зароджувалася в суперечностях двох ідеологій «західників» і «слов'янофілів», вони водночас відстоювали і заперечували значення східного християнства, західної культури, народного сприйняття влади і держави, релігійного покликання Росії, і відповідно, започатковували два різних філософсько-правових напрями основ державності Росії.